

Het verlaten van de kindertijd

Seksualiteit en hoe de kinderen pubers worden

Introductie: dagelijkse opvoeringen

Op een dag, ergens in oktober 1998, stonden dertig elf- en twaalfjarigen, hun leerkrachten en ik te wachten op een tram, na een educatief bezoek aan de dierentuin. Ik kende de kinderen toen al anderhalf jaar. Vanaf een reclamebord op de tramhalte keken de ogen van een jonge man ons van onder zijn wenkbrauwen aan, verleidelijk en haast dwingend. Zijn overhemd hing losjes over zijn schouders en toonde ons een groot stuk blote borstkas. Zijn lachende mond duwde kuiltjes in zijn wangen. Plotseling gooide de elfjarige Carlijn zich tegen de man op het bord aan, krabde op zijn borst en hijgde: 'O Danny, o Danny, o, o!', waarna ze onmiddellijk weer rustig bij haar vriendinnen ging staan, die erg om haar lachten. De onzichtbare slogan die de foto uitstraalde ('Ik ben verleidelijk!') had haar verleid tot deze actie, maar tegelijk gaf Carlijn met haar gedrag commentaar op de vooronderstellingen die in de verbeelde slogan schuilgingen. Toen we even later in de tram stapten, realiseerde ik me dat ik helemaal niet had gekeken welk product deze sexy meneer ons aangeprezen had. Toen ik het Carlijn vroeg, zei ze: 'Heb ik niet op gelet, maar hij vroeg erom.'

Deze kleine opvoering verradt een heleboel tegelijk. Het laat zien dat Carlijn de dwingende boodschap die van het beeld uitging ('ik verleid jou') zonder aarzeling oppikte. Het laat ook zien dat ze vervolgens die dwingende boodschap belachelijk maakte door hem letterlijk te bevestigen ('je bent heel sexy Danny, o, o! Je verleid mij!'). Met haar opmerking 'hij vroeg erom', draaide ze de wereld op z'n kop en hekelde de boodschap die stelt dat mannen vinden dat 'vrouwen vragen om seks'. Zo nam ze een positie in binnen een vertoog dat *Girl Power* genoemd kan worden (vgl. Budgeon 1998; Lemish 1998). Een begrip dat ook Carlijn op haar agenda schreef en dat een vertoog uitdraagt waarin ook veel van wat mannengedrag wordt genoemd, door vrouwen gebezigd wordt (het voortouw nemen in versieren, de touwtjes in handen houden, zelfbewustheid); een vertoog dat de rollen omkeert, en de vrouwelijke seksualiteit juist de

bovenaan laat voeren (vgl. Lemish 1998). Te midden van dit soort vertogen, hun boodschappen, waarschuwingen en verbeeldingen zochten de kinderen hun weg.

Niet voor niets opende ik dit artikel met de opvoering van Carlijn. Het thema seksualiteit drong zich tijdens de anderhalf jaar onderzoek dagelijks aan me op. De kinderen drongen het aan elkaar op. Stond een vijftal jongens niet heftig smoezend in een hoekje plaatjes van een halfnaakte Pamela Anderson te bekijken, dan viel mijn oog wel op een briefje dat Sofie giechelend naar Bernadette doorschoof 'Joep gaat lekker kontneuken'.

Op welke manieren speelde seksualiteit in deze groep kinderen een rol? Waarom was seksualiteit zo'n belangrijk onderwerp? Wat gaat erin schuil? Dit zijn de vragen die ik in dit artikel ga beantwoorden. Niet alle kinderen dachten en handelden hetzelfde. Daarom geef ik eerst een groepsportret.

Groepsportret van klas 8b

In klas 8b zaten dertig kinderen, negentien meisjes en elf jongens, die samen een niet zeer hechte groep vormden. De klas bestond uit verschillende subgroepen: de Zichtbaren, de Rustigen en de Bemiddelaars, die hieronder in figuur 1 getekend zijn.

De dertig kinderen hadden een lange geschiedenis van verschuivingen achter de rug toen ze achtste groepers werden. In de zesde groep waren voor de vijf die afscheid hadden genomen vijf nieuwe kinderen in de plaats gekomen. Aan het einde van dat schooljaar verlieten weer vijf kinderen de klas en werden hun plekken opgevuld door nieuwkomers, zij-instromers genoemd door leerkrachten. De school is één van de witte vooraanstaande scholen in Amsterdam.¹ Het is dan ook geen echte buurtschool: veel kinderen komen uit verschillende uithoeken van Amsterdam. Het publiek komt zowel uit een lage sociale als uit een hoge sociale laag, waarbij de laatste in de meerderheid is. Van 'mijn' dertig kinderen waren twee van Turkse afkomst en vijf met ten minste één ouder met een Surinaamse achtergrond. De herkomst van deze kinderen werd echter nooit openlijk een thema.²

---

1 Met de school is afgesproken dat ik de naam niet noem. Om die reden kan ik ook niets zeggen over het soort onderwijs dat er gegeven werd.

2 Dat hun achtergrond deze kinderen wel degelijk bezighield, kwam onder andere naar voren tijdens een groepsdiscussie over stereotypen en in een werkstuk dat een

In de zesde groep gaven twee juffen les aan de kinderen, Mieke en Marjet, elk tweeënhalve dag (om de beurt een woensdag). In de zevende groep kregen de kinderen een meester, Peter, met wie zij ook de achtste groep zouden doorlopen. In het laatste jaar raakte Peter echter overspannen. Hun oude juf Mieke nam samen met collega Laura de klas van hem over.

De kinderen vormden geen hechte groep (vgl. Kuik 1996, waar de groep wel hecht was): er waren, op een enkele uitzondering na, weinig hechte vriendschappen onderling, er was niet één kind populair of impopulair maar een aantal.³ De sfeer in de klas was vooral in de eerste maanden van mijn onderzoek, toen de kinderen nog in de zesde groep zaten, naar: met name de jongens gedroegen zich fysiek agressief, vaak als 'geintje', zoals ze zelf zeiden, zonder dat er sprake was van een duidelijk conflict. Tijdens mijn vorige onderzoek waren steeds dezelfde twee kinderen de zondebok van de klas (zie Kuik 1996), wat schrijnend was maar wel een indicatie voor de hechtheid van de groep. Maar hier wisselden de slachtoffers en heerste er bovendien geen consensus: een paar kinderen (ook verschillende) verdedigden degene die op dat moment gepest werd.⁴

Zoals figuur 1 laat zien bestond de klas uit verschillende subgroepjes. De overlappingsen laten zien welke groepjes contact hadden met elkaar. De kinderen in de kaders die niet overlappen, hadden nauwelijks tot geen contact, op een enkele uitzondering na (de lijnen tussen individuen). Wie de populairste jongen was en wie het meest geliefde meisje kon ik in de zesde groep niet in één oogopslag zien. Bij nadere beschouwing bleken er bij de jongens en bij de meisjes twee eerste plaatsen (later drie bij de meisjes). In de achtste groep waren, ook omdat ik de kinderen inmiddels goed kende, de verdelingen

---

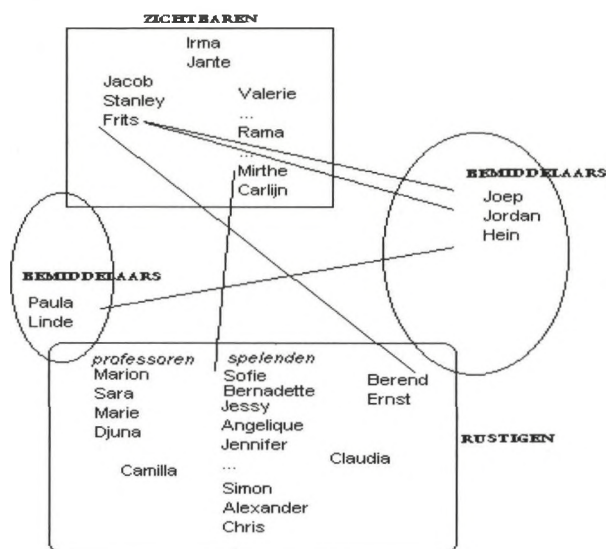
van de meisjes met een Surinaamse achtergrond had gemaakt over slavernij. Schofield stelt dat wanneer het merendeel wit is of juist zwart, etnische achtergrond geen openlijk thema vormt en discriminatie op basis van huidskleur nauwelijks voorkomt (1982: 215). Een keer heb ik gehoord hoe een jongen zijn klasgenoot uitschold voor 'vuile Turk', waarvoor hij zwaar gestraft werd.

3 Er was één hecht vriendinnenstel: Paula en Linde (de Bemiddelaars). In de loop van groep acht ontstond er een hechte vriendschap tussen Jordan en Joep (Rustigen) en tussen Djuna en Marie (Rustigen).

4 De uitspraken die ik hier doe over de verschillende posities in de klas (schaal van populariteit) zijn gebaseerd op achttien sociogrammen (elke maand liet ik de kinderen drie klasgenoten opschrijven met wie ze naar het bos zouden willen of naar het zwembad et cetera), op interviews (ik heb alle kinderen twee keer uitgebreid individueel geïnterviewd en twee of zelfs vier keer in groepjes) en mijn dagelijkse observaties die ik in een dagboek bijhield.

makkelijker te zien. Het frappante was dat één meisje alle aandacht van haar klasgenoten trok, terwijl ze niet zeer geliefd was (zie portret van Valerie).

FIGUUR 1 ONDERLING CONTACT VAN VERSCHILLENDE GROEPEN IN KLAS 8B

De kinderen zelf, zowel de jongens als de meisjes, deelden de klas in twee groepen: de rustige kinderen en de drukke kinderen. De jongens leken in hun keuze voor meest geliefde klasgenoot op deze twee gedachten te hinken: de ene keer stond de naam van de rustige Berend bovenaan, de volgende keer kozen de jongens allemaal voor de drukke Jacob. Soms allebei tegelijk. Bij de meisjes was enerzijds de rustige Marion zeer geliefd, terwijl ook de rustige Carlijn zelfs tijdens haar wekenlange afwezigheid bovenaan stond. Anderzijds stond de drukke Irma midden in alle belangstelling (in het laatste jaar), een positie die ze het hele laatste schooljaar behield. Er heerste, kortom, geen consensus over wie populair was en wie niet.

Terwijl de kinderen in mijn vorige onderzoek uitgebreide typering hadden voor hun klasgenoten en het bovendien behoorlijk met elkaar eens waren over wat 'leuk' en wat 'stom' gedrag was (maar over de grenzen discussieerden), heerste in deze klas geen eenduidigheid. De simpele indeling die zij

maakten in twee groepen, was in de praktijk ingewikkelder⁵: er waren drie subgroepen die eigenlijk op zichzelf stonden en vaak dagenlang los van elkaar de schooltijd doorbrachten. Hierop was één uitzondering: de twee journalisten van de klas, zoals zij zichzelf noemden, Linde en Paula. Deze meisjes, die ik de *Bemiddelaars* noem, vormden een heel hecht tweetal. Hun populariteit kwam niet in de sociogrammen naar voren, maar figuur 1 laat duidelijk zien dat zij met iedereen in de klas contact onderhielden. Dit tweetal bemiddelde bij ruzies, nam het op voor verstotenen, verzorgde de gewonden, troostte de huilenden en liet zich erop voorstaan dat ze altijd als eersten op de hoogte waren van de nieuwtjes.

Aangezien de indeling die de kinderen zelf hadden gemaakt te grof is, heb ik de verschillende subgroepen in de klas een naam gegeven: één groep noem ik de *Zichtbaren*. Hierin zitten alle kinderen die door hun klasgenoten druk genoemd werden, maar ook Carlijn die wel populair was maar niet druk. En Valerie die niet zo'n grote populariteit genoot, maar wel het zichtbaarste meisje van de klas was. In de groep *Zichtbaren* behoren de kinderen die zichzelf zichtbaar maakten in het dagelijkse leven op school, zonder dat ze direct populair hoefden te zijn. Een tweede subgroep vormt de *Rustigen* (een benaming van de kinderen zelf), die ook weer bestaat uit twee subgroepen (die weer niets met elkaar te maken hebben): de eerste subgroep heet de *Professoren* (een benoeming van hun klasgenoten. Zijzelf noemden zich niet zo), daar deze kinderen erg goed waren in hun schoolwerk. Een tweede subgroep noem ik de *Spelenden*, omdat zij hun eigen spelletjes speelden, los van de *Professoren*, in hun eigen ruimte. Deze benaming hanteer ik ook omdat hun klasgenoten (zowel de *Professoren* als de *Zichtbaren*) hen 'speels' noemden (of 'kinderachtig').

In figuur 1 is duidelijk te zien dat de *Zichtbaren* en de *Rustigen*, en daarin de *Professoren* en de *Spelenden*, niets met elkaar te maken hebben, afgezien van een enkel los contact. In deze figuur zijn niet de *Verstotenen* opgenomen, ook al omdat zij tezamen geen subgroep vormden. Elke subgroep kende bovendien zijn eigen verstotene, iemand die door de meeste leden van de groep niet aardig gevonden werd. Soms waren dit kinderen die door de

---

5 De kinderen uit mijn vorige onderzoek waren betere 'sociologen' van hun eigen klas (zie Kuik 1996). Ik denk dan ook dat het gebrek aan inzicht in hun eigen groep voortkomt uit het feit dat ze niet veel met elkaar te maken hadden, dat de onderlinge relaties niet zo hecht waren.

meeste andere klasgenoten ook niet aardig gevonden werden, maar die wel altijd door iemand werden opgevangen.

Representatie: portretten

In elk hoofdstuk over de kinderen presenteer ik een aantal portretten. Aan mijn keuze voor het portretteren van individuele kinderen ligt een aantal overwegingen ten grondslag. In de introductie stelde ik hoezeer de kinderen elkaar beïnvloedden, aan elkaar trokken, elkaar in rollen duwden. Een manier waarop ik dat goed kan laten zien, is door het gekonkel rondom één persoon te beschrijven. Het doel van de portretten is om de samenhang tussen één kind en de hele groep te laten zien met betrekking tot een bepaald thema. Als ik dit voor dertig kinderen tegelijk zou proberen, zou veel van de dynamiek en veel van de heftigheid van het dagelijkse leven in de klas verloren gaan. Bovendien worden mijn abstracte structurele opmerkingen over onderlinge dwang tastbaar en invoelbaar door het verhaal van één iemand te presenteren. Daarnaast vormen de reacties, het soort reacties en de mate van heftigheid ervan, van de kinderen op hun klasgenoten veelzeggende aanwijzingen voor de thema's die deze kinderen bezighielden. Niet voor niets roept het ene kind bekering op, terwijl het andere ergernis wekt. Niet voor niets trekt het ene kind zich terug, terwijl het andere vol overtuiging het podium bestijgt met alle sociale gevaren van dien.

De portretten zijn gedeeltelijk gebaseerd op wat de kinderen over zichzelf zeggen, maar ook op verbale en non-verbale *statements* en opmerkingen van klasgenoten over en gedrag ten aanzien van de geportretteerde, oftewel de ontvangst bij klasgenoten, alsmede op mijn observaties. Het resultaat is soms hard en pijnlijk. Niet omdat de kinderen gemeen en hardvochtig zouden zijn, maar omdat een verzameling van commentaar en observaties soms niet strookt met het zelfbeeld van de geportretteerde, omdat de critici soms helemaal geen gelijk hebben, zich gebeurtenissen anders herinneren of anders interpreteren dan de beschrevene. De portretten zijn dan ook niet bedoeld als een presentatie van 'de ware identiteit van de geportretteerde' of 'de essentie van de beschrevene'. Nee, het gaat mij erom de verzameling commentaren te laten zien en de samenhang daarvan met groepsprocessen. Elk kind vervulde op zijn of haar manier een rol in en voor de klas en subgroep, die het individuele niveau ontsteeg. In de reacties van klasgenoten op elkaar projecteren zij angsten en verlangens en spiegelen zij zichzelf. Dit is een eindeloos proces, dat ik probeer te vangen door de reacties op één iemand uit te lichten. Een andere ingang, een

ander thema, zou een ander portret opleveren. Ik portretteer de kinderen slechts in één rol, ten aanzien van één thema. Een andere auteur zou wellicht een ander portret schrijven, andere accenten leggen, andere observaties gebruiken. Ik ben als auteur dan ook aanwezig in elke zin. Het is aan de lezer om al dan niet overtuigd te raken.

De drie onderstaande portretten bestaan uit twee delen. Het eerste deel is zoveel mogelijk beschrijving; het tweede deel zet het portret in de context van de klas en beziet het in het licht van seksualiteit. Daarná besteed ik een algemene paragraaf aan de worstelingen van de groep kinderen met dit thema.

De populaire zichtbare: Jacob

Toen ik in de tweede helft van het schooljaar voor het eerst in de klas zat, had Jacob zijn eerste zes maanden in de zesde groep achter de rug. Hij was nieuw op deze school gekomen maar door zijn gedrag in de klas en het gemak waarmee hij zich bewoog, leek het alsof hij zijn klasgenoten al jaren kende.

Jacob was een bijzonder mooie jongen, die gekleed ging als een *skater*, zoals hij zelf zei. Skaters dragen wijde broeken, die bij voorkeur laag op de heupen hangen. Daaronder droeg hij grote schoenen. Hij had een pet op het hoofd en kleepte zich in wijde t-shirts en truien met opdruk. Als hij nieuwe kleren aanhad, was hij daar erg netjes op. Toen hij bijvoorbeeld nieuwe Reebok schoenen droeg, deed hij deze uit bij het voetballen in de pauze en speelde op zijn sokken. De dagen daarop nam hij oude schoenen voor de pauze mee. ('Hartstikke dure schoenen hoor!' legde Jacob me uit). Ook zijn haren verzorgde hij met veel aandacht en wanneer iemand zijn kapsel in de war bracht, raakte hij erg geïrriteerd.

Jacob zorgde ervoor dat zijn verschijning niet onopgemerkt bleef. Maar hij was niet alleen zichtbaar, hij was ook populair. Samen met Berend was Jacob de meest genoemde naam bij sociogramvragen. Echter, naarmate Jacobs botsingen met de overspannen geraakte leerkracht, Peter, frequenter en heftiger werden, daalde zijn populariteit. Pas toen Peter van school weg was, herstelde Jacobs populariteit zich langzaam.

Jacob had veel vrienden maar vooral buiten de eigen klas en buiten school. In de klas trok hij het meest op met Stanley. Een jongen die, toen Jacob een tijdelijke dip in zijn populariteit meemaakte, plotseling een tijdje geliefder was dan zijn vriend. Stanley en Jacob bedisselden samen wie wel en wie niet mocht voetballen. Van Stanley en Frits mochten meisjes nooit meedoen, van Jacob wel. De twee jongens kwamen altijd voor elkaar op en in deze klas was dat

bijzonder. Buiten school spraken de vrienden niet af. 'We hebben het te druk', zeiden ze. Hoe geërgerd hun klasgenoten ook vaak waren over het bazige van de twee, zij waardeerden de vriendschap: 'Je kunt echt zien dat ze vrienden zijn,' zei Linde op een keer, 'ze zijn altijd in elkaars buurt en zorgen voor elkaar.'

Jacob maakte met iedereen contact. Dus ook met de kinderen die niet populair waren. Hij pestte iedereen, ongeacht diens positie in de hiërarchie van de klas, maar nam het vaak op voor de *underdog*. Jacob was de enige in de klas die Valerie consequent aansprak op haar manipulaties. Steeds vaker in de loop van het laatste schooljaar werd Valerie het doelwit van Jacobs pesterige aandacht. Zo gunde hij haar geen ogenblik rust. Als hij haar niet met woorden bestookte, dan pakte hij wel iets van haar af of rende een hele pauze achter haar aan, samen met Stanley. Toen ik Jacob en Stanley een keer vroeg waarom ze Valerie zo opjaagden, zei Jacob: 'Ik dacht dat ze dat grappig vond. Ik doe het omdat het grappig is. Ze moet ook altijd lachen. Vindt ze het niet grappig?' Ik zei dat ik dacht dat ze het niet zo grappig vond maar dat ze niet goed durfde te zeggen dat ze ermee op moesten houden. 'Ze vraagt erom,' zei Stanley. 'Nee,' zei Jacob, 'om dingen die je niet grappig vindt, vraag je niet.' Jacob hield na dit gesprek op met jagen, maar zette zijn pesterijen voort. Stanley zocht een andere maat, Frits, en ging ermee door.

Jacob maakte graag grapjes over seks, erg luidruchtig. Sterker nog, er ging geen dag voorbij waarop niet minstens één grapje, maar eerder tien grapjes, met verwijzingen naar seks of seksualiteit de revue passeerden. Als we de trappen op liepen, duwde hij een klasgenoot soms plotseling met veel geweld opzij, ging ervoor lopen en zei dan bijvoorbeeld: 'Kijk 's naar mijn kontje, wat een heerlijk geil kontje heb ik hè?' De meeste kinderen schoten hiervan in de lach, maar wanneer hij, eenmaal aangemoedigd door de lach, niet meer ophield, werden de omstanders kwaad omdat hij ze in de weg bleef lopen. Jacob deelde de opwindning van sommige jongetjes over 'neuken' en 'zoenen' helemaal niet, maar vond het de normaalste zaak van de wereld. 'Natuurlijk neuk en zoen je als je verliefd bent,' zei hij en in zijn stem klonk duidelijk door dat hij zijn opgewonden vriendjes maar kinderachtig vond. De schaamte van het merendeel van zijn klasgenoten over verliefdheid snapte hij ook helemaal niet. 'Wat lachen jullie nou? Verliefd zijn is toch helemaal niet gek?' Na een terechtwijzende opmerking over verliefdheid stortte Jacob zich een keer op Jante en zei heel theatraal: 'Ik ben zo verliefd op jou. Zo verschrikkelijk verliefd. O Jante, ben je ook verliefd op mij?', waarbij hij inmiddels van haar nek op haar voeten was gegleden. Iedereen wist dat Jacob en Jante niet verliefd op

elkaar waren. Door een dergelijk grapje ontcrachtte hij zijn serieuze woorden van daarvoor.

Geen jongen in de klas was zo zinnelijk ingesteld als Jacob (of beter: durfde de zinnelijkheid zo openlijk te tonen): 'Weet je wie heerlijk ruikt?' vroeg hij mij een keer, 'Jante. Zo heerlijk! Ik moet elke dag even aan haar ruiken. Daar ben ik echt aan verslaafd.' 'Hoe ruikt ze dan?' vroeg ik. 'Je moet haar ook eens ruiken,' raadde hij me aan, 'in haar nek. Ze ruikt naar baby'tje.' Of hij aaide Irma over haar wang: 'Stanley, moet je eens voelen hoe zacht ze is. Ongelooflijk zo zacht!' Jacob trok veel op met Jante en Irma, twee van de populairste meisjes (zie Zichtbaren in figuur 1), die hem dan ook 'een vriend' noemden. Met klem maakten de drie duidelijk dat er geen verliefdheid in het spel was en iedereen accepteerde dat (iets wat niet altijd zo gemakkelijk gebeurde).

De combinatie van inzicht in en begrip van wat er in zijn omgeving omging, zijn vermogen om iedereen aan het lachen te maken en zijn brutale drukke gedrag maakten Jacob zichtbaar en populair in de klas.⁶ Tegelijkertijd wekte juist deze combinatie ambivalente gevoelens op bij zijn klasgenoten: ergernis en bewondering.

Jacob: seksualiteit als serieuze grap

Jacob wekte bewondering bij zijn klasgenoten. 'Jacob is echt gek hoor!' lachte altijd wel iemand of 'Jacob heeft echt lef!' klonk het als hij weer eens een rare vraag stelde, protesteerde tegen een besluit van een volwassene of een seksueel getinte grap uithaalde. Voor de meeste jongens had hij het lef waarvan zij waarschijnlijk droomden. Wie durfde elke dag even met gesloten ogen aan Jante te ruiken en hiervan zichtbaar te genieten? Wie durfde altijd voor zichzelf op te komen als hij het gevoel had dat hem onrecht aangedaan werd? Wie waagde het om zo'n schamteloosheid aan de dag te leggen waar het onderwerpen met betrekking tot seks betrof? Wie durfde zonder om zichzelf te lachen met zijn kontje te zwaaien? Wie haalde het in zijn hoofd om volwassenen uit te schelden? En: wie waagde het om openlijk in opstand te komen tegen Valerie? Niemand anders dan Jacob. Hij maakte zichzelf zichtbaar, eiste aandacht op en kreeg naast negatieve aandacht ook veel positieve aandacht. Meisjes werden zijn vriendin of raakten verliefd op hem.

Waar andermans vermaningen met betrekking tot een zogenaamde kinderachtige houding ten aanzien van bijvoorbeeld zoenen of verliefd zijn met een

---

6 In mijn dissertatie komt een langer portret van Jacob, waarin zijn drukke gedrag en zijn inzicht in sociale relaties uitgebreid aan de orde komen (met voorbeelden).

schouderophalen of een honend lachen werden ontvangen, namen klasgenoten die van Jacob serieus. Dit kwam, naar mijn idee, juist doordat hij een terechtwijzing altijd liet volgen door een grapje. 'Jacob is de enige die niet zo kinderachtig lacht om verliefdheid,' zei Irma, 'hij vindt het tenminste normaal en doet er niet zo spastisch over als de andere kinderen in de klas.' Alle aanvragen voor verkering nam Jacob serieus in overweging. Ook als deze uit de 'Rustige hoek' kwamen (het feit alleen al dat de Spelende meisjes de zichtbare Jacob verkering durfden te vragen, is veelzeggend: het betekende in ieder geval dat de meisjes niet bang waren uitgelachen te worden door Jacob zelf). Jacob was niet kinderachtig als het om seksualiteit ging, volgens de kinderen, maar hij nam het ook niet zo serieus als bijvoorbeeld Valerie. Al grappend en grollend met hier en daar een terechtwijzing gaf Jacob te kennen dat seksualiteit niet belachelijk was; dat het bij de dagelijkse dingen hoorde; dat niemand zich voor een verliefdheid hoefde te schamen. Jacob speelde de rol van populaire machojongen, maar gaf er zijn eigen invulling aan, zonder gêne en zelfverzekerd. Zo iemand was welkom in een klas vol onzekere jongens en meisjes.⁷

De Rustige spelende: Chris

Chris was een zeer verlegen kleine jongen met prachtige lange krullen. Hij hield erg van juf Mieke. In de zesde groep stond hij soms van zijn werk op om zijn hoofd in haar nek te leggen en te kijken hoe ze schriften corrigeerde. Na een minuut of vijf liep hij dan weer terug naar zijn plek. De juf vond het wel gezellig en liet hem begaan. In de achtste groep zette hij, zonder toestemming te vragen, een kruk bij haar tafel en maakte zijn sommen of ander werk daar. Niemand leverde hier ooit echt commentaar op, behalve in de vorm van een retorische vraag als: 'Je houdt van Mieke hè?'

Chris behoorde tot de groep 'Rustigen' en vormde een vast vriendenclubje met Simon en Alexander. Dat wil zeggen: buiten schooltijd spraken de drie elkaar vrijwel nooit en speelden zij nauwelijks bij elkaar. Gedurende de anderhalf jaar onderzoek werd Chris steevast door deze twee gekozen bij sociogramvragen. Chris werd door iedereen wel aardig gevonden, maar door de Zichtbare meisjes 'oninteressant', zoals één van hen het uitdrukte. Daarnaast luidde de kwalificatie voor Chris: 'Hij is wel geinig.' Hij deed soms raar, gaf vreemde antwoorden voor de klas of riep plotseling iets gekks. Het driemans-

---

7 Er is in dit artikel geen plaats voor de ergernis die Jacob ook vaak oogstte.

clubje onderhield behalve met Berend en Ernst ook met de Professorenmeisjes contact. In de zesde en zevende groep speelden zij samen verstoppertje, in de achtste groep deden ze tikkertje of knikkerden.

Chris was ook degene die in de zesde groep elke dag tijdens de lunch een toneelstukje opvoerde met Gabberpietje. Gabberpietje was een poppetje dat in de vensterbank van het klaslokaal huisde en volgens Chris op zoek was naar een vrouw. Gabberpietje wilde ook graag neuken met iemand. Elke lunchpauze ging Gabberpietje op zoek. Chris, die de rest van de dag nooit hardop lachte of sprak, werd luidruchtig en verzon gierend van de slappe lach elke dag een nieuw verhaal. De klasgenoot van dit ritueel en vond het ook erg grappig om Chris zo druk te zien ('Het is zo grappig dat hij zo hard moet lachen! Anders is hij zo rustig!' zei Jacob een keer, en anders maakte een andere klasgenoot een dergelijke opmerking). Zelfs bij Simon en Alexander verscheen een lach op hun gezichten, terwijl zij nooit zelf seksgrapjes maakten en er vaak helemaal niet om moesten lachen. Chris werd steeds brutaler met Gabberpietje. Op een dag verzon hij dat de overblijfsuf Anke misschien wel een geschikte kandidaat voor het poppetje zou zijn. Hierdoor ontstond er al een zacht gesmoord gegiechel in de hele klas. Dit gegiechel veranderde in gebulder toen Gabberpietje pertinent weigerde om ook maar naar de overblijfsuf te kijken. Zelfs juf Mieke, die voor in de klas zat na te kijken, schoot in de lach. De impopulaire overblijfsuf merkte dat de kinderen de draak met haar staken. Ze werd woedend, pakte Gabberpietje af en verbood iedereen om het poppetje ooit nog van zijn plek te nemen. Dat was het einde van Gabberpietje. Maar zelfs in de achtste groep rakelden kinderen de gebeurtenissen rond Gabberpietje nog lachend op.

In de achtste groep raakte Chris steeds vaker in vervoering bij het idee dat het op de middelbare school 'verkeringstijd' zou zijn. Zo riep hij tijdens een spelletje tikkertje met Marie, Djuna en Marion, opgewonden hijgend van het geren, tegen Simon en Alexander: 'Op de middelbare school begint pas het echte paradijs met meisjes.' De verrukking die op Chris' gezicht te lezen viel, vertederde zelfs de afstandelijke Marie: 'Schattig hè?' zei ze lachend tegen mij, en tegen haar vriendinnen: 'Hoorde je wat Chris zei?', waarop een ontroerd 'ahhh' weerklonk. Maar zijn twee schoolvrienden, Simon en Alexander, waren helemaal niet zo gecharmeerd van Chris' ontvlamd verlangen. Zij lachten niet ontroerd of vertederd maar haalden geïrriteerd hun schouders op bij zijn uitroepen. Marie, die het terugdeinzen van de twee vrienden bemerkte, zei dan, en dat klonk wat vergoelijkend: 'Let maar niet op hem hoor. Hij is een beetje overseks,' waarbij ze Chris door zijn haren aaide. 'Mmmm,' kroelde Chris dan overdreven maar, zo leek het, gemeend genietend.

Een andere keer, op een kerstdiner, had een aantal kinderen een toneelstukje opgevoerd. Jacob, Irma, Jante en Stanley hadden een modeshow gegeven, waarbij de jongens als vrouwen over de *catwalk* zwierden. Jacob had een beha van Valerie geleend en zij hielp hem bij het uitdoen ervan. Chris kreeg zijn beroemde slappe lach, gierde langs de tafels en zei: 'Ik wil Valerie wel helpen de beha bij haar aan te doen! Dan oefen ik vast!' Dit werd overigens niet bijzonder geestig gevonden door zijn klasgenoten (misschien omdat zij niet voor kinderachtig uitgescholden wilden worden door Jacob of Valerie). In Chris' uitroep klonk niet alleen verlangen door, maar ook een afkeuring met betrekking tot het feit dat Jacob en Valerie hun handelingen midden in de klas verrichtten: 'Maar ik doe dat wel op de gang!' voegde Chris er dan ook aan toe.

Chris bediende zijn klasgenoten van een zacht maar vaak wel hoorbaar commentaar. Omdat hij vaker zweeg dan een waterval aan woorden liet horen, viel er na een opmerking van zijn kant meestal even een korte stilte, waarin iedereen verbaasd nadacht. 'Frits is gewoon een bullebak die het niet kwaad meent,' deelde Chris een keer mee toen een groep meisjes zich over Frits opwond. Regelmatig gaf hij een concluderende noot bij klagende klasgenoten. Deze beklaagden zich regelmatig over Valerie, waarop Chris een keer zei: 'Hebben jullie niemand anders om over te praten? Valerie wil alleen maar aandacht! En wat doen jullie? Jullie geven haar aandacht. Alle aandacht van de wereld. Ha ha! Geef die maar aan mij! Ha ha!'

Chris: het verlangen naar morgen

In hun laatste jaar van de basisschool werd seksualiteit, nog meer dan in de zesde groep het geval was geweest, een zeer aanwezig thema. Voor de een, zoals voor Jacob, speelde dat geseksualiseerde leven zich af in het hier en nu. Volgens Chris echter speelde de vervulling van zijn verlangens zich in de toekomst af, zoals de twee voorbeelden laten zien: 'Het echte paradijs begint op de middelbare school!' en: 'Ik wil wel vast oefenen!' (met het aandoen van een beha bij een meisje). Het leek volkomen vanzelfsprekend voor Chris dat hij nu, nu hij nog een kind was op de basisschool, eigenlijk de overstap naar de puberteit nog niet kon maken omdat hij nog niet de juiste leeftijd zou hebben.⁸

---

8 In de zesde groep speelde Chris via Gabberpietje natuurlijk ook met het thema seksualiteit. Afgezien van een fascinatie voor het onderwerp, las ik in dit dagelijkse toneelstukje ook commentaar op de verhoudingen in de klas, of op die met de overblijfsel (met wie iedereen voortdurend aanvaringen had). En zelfs las ik er soms een commentaar in op de enorme nadruk die om de kinderen heen, op de televisie,

De meisjes met wie Chris omging hadden uitgesproken ideeën over de overstap: zij waren nog kinderen. ‘Ik zit nog op de basisschool, hallo!’ riep Djuna een keer toen ik haar vroeg of ze al wel eens aan zoenen dacht. ‘Wij zijn nog geen veertien zoals sommige anderen menen te denken over zichzelf!’ voegde Marie toe met een veelbetekenend hoofdgezwaai in de richting van een paar Zichtbare meisjes. Zo plaatsten zij het zoenen in de toekomst als een kledingstuk, dat zijzelf nog niet pasten. Die puberteit begon pas als ze een jaar of veertien waren, zo hoorde het. Tot die tijd waren ze kinderen. Kinderen zoenden niet, ze maakten grapjes over zoenen of wat dies meer zij, maar de vervulling van het verlangen, of zelfs het verlangen zelf, kwam later volgens hen.

De grapjes van Chris werden getolereerd en soms zelfs erg grappig gevonden. Het waren echter vooral de Rustige meisjes die ook werkelijk lachten. Zij vonden Chris ‘schattig’, maar leken hem niet heel erg serieus te nemen. De Zichtbaren en ook de Bemiddelaars vonden Chris wel geinig, maar raakten ook regelmatig geërgerd. Wellicht door het oprechte verlangen dat uit zijn uitroepen sprak en doordat hij zich, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Jacob, kwetsbaar maakte door de oprechtheid ervan? ‘Viespeuk!’ snibde Paula een keer, ‘met jou wil toch niemand zoenen!’ ‘Nou! Paula!’ liet ik mij toen verontwaardigd ontvallen. ‘Sorry hoor,’ kleurde ze, ‘hij wil zo graag. Het klinkt zo wanhopig.’ Alle meisjes vonden Jacob knap, terwijl over Chris werd gezegd: ‘Nee! Chris is niet knap. Wel schattig, maar nog zo’n klein jongetje.’ Jacob was duidelijk groter, vonden ze en, veronderstelde een aantal meisjes aan wie ik het vroeg, hij had zeker al ervaring met zoenen, zo niet met meer dan dat. Hoewel ze over het laatste van mening verschilden: ‘Hij kan het wel willen,’ lachte Sara met een knipoog: ‘maar hij zal het echt nog niet kunnen hoor, lichamenlijk dan!’

De impopulaire zichtbare: Valerie

Mijn eerste ontmoeting met Valerie was op de naar melk en appels stinkende trappen van de school, op weg naar het schoolplein, voor mijn eerste pauze met

---

in de tijdschriften, bij hun ouders of de burens, op het onderwerp trouwen en seks werd gelegd. Vaak riep Chris of een van de toehoorders Gabberpietje toe: ‘Maar je hoeft toch niet te trouwen? Je kunt toch ook met ons spelen?’ ‘Zonder vrouw ben ik eenzaam en verloren,’ snikte Gabberpietje op een keer, tot grote hilariteit van het publiek. Hier leek in ieder geval de wereld van de *soap* op de hak genomen te worden (in de zesde groep keek, op een viertal kinderen na, iedereen naar ten minste een van de drie Nederlandse soaps, minstens één keer per week).

de klas. ‘Het gaat nu wel weer goed in de klas hoor,’ informeerde Valerie ongevraagd, ‘maar eerst was er steeds hele erge ruzie met José, hè José?’ [José ging na de zesde groep naar een andere school]. Vooral zichzelf lag met José overhoop. De laatste beaamde dit. Voordat ik kon vragen waarover ze hadden geruzied, rende Valerie plotseling de deur door naar Rama, die al wat verveeld op het pleintje stond.

Valerie was het grootste meisje van de klas. Ze leek ook te groot tussen haar klasgenoten. Terwijl de meeste meisjes er in de zesde groep niet heel hip uitzagen, droeg zij de laatste mode. Valerie klaagde vanaf het begin dat haar klasgenoten kinderachtig waren. Meestal onttrok ze zich aan de spelletjes waarmee de meisjes zich in de pauze vermaakten. Als ze besloot om wel mee te doen met bijvoorbeeld tikkertje, leefde haar hele gezicht op en trok er een opgewonden blos over haar wangen. Dan fonkelden haar ogen en straalde haar hele verschijning een geluk uit dat ik de rest van de tijd verloren waande.

In de gehele periode van mijn onderzoek was Valerie niet geliefd. Toch was ze de opzienbarende persoonlijkheid in de klas. Ze was altijd zichtbaar en niemand kon om haar heen. Op de een of andere manier dwong ze iedereen ertoe zich tot haar te verhouden; ook als dat niet positief was. Zowel de jongens als de meisjes ventileerden dagelijks hun mening over haar. Behalve Jacob deden zij dit achter haar rug en non-verbaal. Andersom gebeurde dit echter ook. Hoe omzichtig Valerie hierbij ook te werk ging, iedereen was wel eens het onderwerp geweest van haar geroddel, of tot medeplichtige gedwongen in het fluisteren. Het afschuwelijke en tragische was dat Valerie hiermee bewerkstelligde wat zij vreesde: niemand vertrouwde haar. ‘Ik zou nooit zo gemeen doen,’ zei Valerie vaak verongelijkt als haar ter ore was gekomen wat een klasgenoot over haar had gezegd.

Niet alleen Valeries kwaadsprekerij en goede redeneerkunst leidden tot commentaar, ook haar openlijke interesse voor seksualiteit brachten de tongen in beweging. Zo kon Valerie zeer open zwijmelen over knappe jongens en verliefdheid. Als een van de weinigen in de klas durfde Valerie heel vrouwelijke kleding aan te trekken, strakke truitjes, korte rokjes, hoge hakken. Samen met Carlijn schreef ze *girl power* op haar agenda evenals op veel briefjes die ze elkaar toeschoven. ‘Wat is Girl Power?’ vroeg ik haar een keer. ‘Wij hebben de macht,’ antwoordde ze terwijl ze een heel uitdagende houding aannam. ‘Wij zijn beter dan jongens,’ voegde ze eraan toe.

Haar klasgenoten, die giechelend en stiekem hun verliefdheden uitspraken, klapperden met hun oren en knipperden met hun ogen bij Valeries openheid. Bij haar zelfbewustheid. Elke dag opnieuw letten de meisjes goed op wat Valerie aanhad. Ze bekritiseerden haar hakken, haar kleding, haar seksuele toespelin-

gen met: 'Moet je nou kijken hoe ze eruit ziet! Ze is toch nog een kind! Ze denkt dat ze al veertien is! Ik vind dat echt niet kunnen hoor!' Terwijl de meisjes en jongens *Donald Duck* en *Tina* lazen, brave kindertijdschriften, fluisterden ze mij toe: 'Weet je al dat Valerie de *Break Out* [een tienermagazine, voor middelbare scholieren, waar veel over seksuele handelingen wordt uitgelegd] leest?' En toen ik met een vragend gezicht opkeek omdat ik niet wist wat daar erg aan was, legden ze uit: 'Er staan blote mensen in en het gaat alleen maar over seks! Ze denkt echt dat ze al op de middelbare school zit!'

Valeries verschijning bracht enorme opwinding teweeg, ook bij de jongens. Een van de jongens vertrouwde zijn moeder toe (hij was toen negen jaar): 'Mamma, waarom draagt ze nou een doorzichtig truitje? Ik bedoel, nu weet ik dat ze een beha draagt, maar dan kan ik me toch niet meer concentreren?' Zo was er een groep jongens die voortdurend achter haar aanzat, hetgeen erger werd in het laatste jaar (toen raakten een paar jongens door het dolle, joegen haar voortdurend na, raakten haar aldoor aan, gingen boven op haar liggen, totdat een van de juffen hen ernstig toesprak). Maar er was ook een aantal jongens dat, bijna achteloos, zei: 'Ze is al een pubermeisje,' zonder een zweem van opwinding.

En Valerie stond daar eenzaam en langzaam steeds meer verlaten, terwijl haar enige wens was geliefd te zijn. Haar agenda stond vol met liefdesbetuigingen van vriendinnen, van meisjes uit de klas. Bijna wekelijks liet ze mij deze trots lezen: 'Lief schatje, je bent de liefste die er is,' stond er letterlijk geschreven. Of er stond: 'Wie is de liefste?', antwoord 'Valerie!'; 'Wie is de knapste?', antwoord: 'Valerie!'; 'Wie is de leukste?', antwoord: 'Valerie!'

Valerie: de griezelige spiegel van de toekomst

Waar de klasgenoten hartelijk lachten om de grapjes van Jacob over zijn geile kontje, ontroerd dan wel ongeïnteresseerd reageerden op de opgewonden uitroepen van Chris, daar bracht Valeries verschijning een huivering teweeg. 'Ja Valerie!' verzuchtte Paula, 'die is echt heel anders dan ons weet je.' 'Hoe dan anders?' vroeg ik. 'Kijk,' legde Irma uit, 'wij zijn nog kinderen, wij spelen nog.' 'Ja,' beaamde Jante, 'zij doet hele andere dingen, niet dat wij nou nog met de barbies spelen, maar toch...' 'Valerie is eigenlijk al volwassen,' concludeerde Linde, 'wij zijn net pubers aan het worden.'

Zowel de jongens als de meisjes vonden dat Valerie zich gedroeg als een veertienjarige. 'Dat doe je toch niet! Ze denkt dat ze veertien is!' luidde het eeuwige commentaar. De kinderen lieten geen moment voorbij gaan om Valerie te bespreken. Dagelijks trok haar naam als een echo over het schoolplein. Was haar kleding geen onderwerp van gesprek dan was het wel de

aandacht die ze van de jongens kreeg of hoe ze een vriendin had behandeld of dat ze al haar werk overschreef van Mirthie. In de opmerkingen van de meisjes klonk echter niet alleen afwijzing maar ook bewondering door. 'Ze denkt dat ze alles is!' riepen zij misprijzend. Maar hun blik gleed over hun eigen lichaam en leek een verlangen te verbergen naar de wereld waarin de onzekerheid over het lichaam en de onzekerheid over seksualiteit niet schenen te bestaan; een verlangen misschien naar de wereld waarin ze als jonge vrouwen machtig en sexy door het leven zouden gaan. Een wereld waarin zij het voor het zeggen zouden hebben (vgl. Budgeon 1998; Lemish 1998).

Hoewel Valerie zei onzeker te zijn, was daar in haar kleding en houding niets van terug te vinden. Maar precies hier, op dit snijpunt van onzekerheid en schoonheid, precies hier biedt de volwassenenwereld een uitweg voor de worstelingen met verschillende mogelijke rollen voor meisjes en vrouwen (vgl. Walkerdine 1990). Het is een oplossing die zich aan hen opdringt in allerlei vormen, in vele slogans en verbeeldingen. De uitweg impliceert: 'Alles komt goed als je mooi bent! De man van je dromen komt naar je toe. Rekenen? Taal? Het is niet belangrijk. Aardig zijn, betrouwbaar? Het hoeft niet, als je maar mooi bent' (zie ook Wolf 1991). Valerie trok deze oplossing aan als een korset, ze reeg het dicht, trok het strak om haar lijf. Het korset bood haar een rol, die tevens een uitkomst was voor al die lastige eisen die vriendschap stelt (Hey 1998), voor de verwarrende sociale relaties, voor de angst hierbinnen niet te voldoen. De rol, die ouder is dan de Girl Power, die erin terug te vinden is, bood haar houvast, gaf haar een script (op dieet gaan, verliefdheid, uitgaan, ophouden met schoolwerk maken, om een paar van de dingen te noemen die zij deed). De rol dicteerde 'ik ben het mooiste meisje van de klas, ik verleid de jongens' en bood haar bijbehorende attributen als kleding, agenda's, make-up, tijdschriften, boeken, filmsterren, muziek. Valerie kroop deze rol binnen, en vond hierdoor bevestiging in haar omgeving. Bevestiging die ze op een ander vlak (vriendschap bijvoorbeeld) bang was mis te lopen (vgl. Mann 1996: 94).⁹

Voor de jongens hield Valerie misschien wel een belofte in over wat hun later te wachten stond: Chris' verrukte uitroep verwees immers naar de toekomst, de middelbare school, waar niet alleen de meisjes spannend zouden zijn, maar hijzelf ook. Valeries aanwezigheid verwees naar hun eigen toekomst. 'Zo zijn wij straks ook.' En misschien school de huivering die Valerie teweegbracht er juist ook wel in, dat zij opging in de rol van het mooie seksueel

---

9 Mann citeert Sue Lees: 'Girls lose confidence because their identity rests to such an extent on their sexual reputation' (Mann 1996: 94).

aantrekkelijke meisje, terwijl deze rol volgens haar klasgenoten niet bij het kind-zijn paste. Daar stond zij als een dwingend voorbeeld van hoe het later zou worden, hoe zij later zouden zijn. Valerie hield hun een spiegel voor waar ze, naar eigen zeggen, eigenlijk nog niet in wilden kijken. 'Jezus, we zijn nog kinderen hoor!' riepen zij, Valerie tot hun eigen toekomst makend.

Worstelingen: seksualiteit

Uit de portretten komt seksualiteit duidelijk naar voren als een omstreden thema.¹⁰ Terwijl de Zichtbaren een grote voorkeur voor het onderwerp aan de dag legden, verwezen de Professoren en een aantal Rustigen elke verwijzing naar seksualiteit naar de prullenbak. Slechts in zeer bedekte termen of in heel kleine grapjes konden zij het thema waarderen. Als Mirthe met een *Break Out*, opengeslagen op de pagina met twee blote mensen, liep te zwaaien en opgewonden giechelend de reacties van de andere Zichtbaren peilde, zei Djuna (Professoren): 'Ja twee blote mensen, nou en?' En Maries droge commentaar luidde: 'Ze krijgen het koud als je zo wappert Mirthe.'

Een groepje Rustige meisjes, de Splenden, hield er een eigen circuit op na, waarin tekeningen, quizvragen en grapjes circuleerden, zonder dat zij de Zichtbaren hiervan deelgenoot maakten. Vooral Jessy, Jennifer, Sofie en Bernadette schoven schunnige briefjes heen en weer en zaten met rode koontjes ingehouden te lachen. Door de Zichtbaren werden het gegiechel en deze briefjes, die zij natuurlijk wel eens onderschepten, afgedaan als kinderachtig. 'Jezus,' riep Jacob een keer, 'ik hoef het woord kont maar te noemen of jullie liggen dubbel! Wat is daar nou aan?' Hierop barstten Sofie en Jessy in lachen uit, waarbij ze hun handen voor hun mond sloegen. 'Let maar niet op ze,' raadde Irma aan, 'ze zijn gewoon kinderachtig.' En zich heel wild omdraaiend naar de twee meisjes beet ze hun toe: 'Tiet met slagroom!' Sofie en Jessy gierden

---

¹⁰ Correcter zou zijn om te stellen dat het thema seksualiteit vooral heteroseksualiteit betrof. Zo heel af en toe maakten twee jongens grapjes over de vriendschap tussen de twee bemiddelaars, waarbij zij de meisjes 'lesbo's' noemden (vgl. Hey 1998). Een keer vertelde Angelique dat een vriendin van haar (niet van school) gezegd had verliefd op haar te zijn, snel voegde ze daaraan toe 'maar ze wist niet wat verliefd zijn was'. Haar vriendin was, net als zij, twaalf. De meisjes aan wie zij dit vertelde, reageerden met eigen verhalen over homoseksuele relaties in de vriendenkring van hun ouders. Hoe normaal ze het ook vonden: homoseksualiteit was iets voor anderen, niet voor henzelf.

het uit. 'Zie je wel!' zei Irma triomfantelijk zich weer tot Jacob wendend, 'er is niets met ze te beginnen. Echte baby's.' Ook ik onderschepte hun briefjes wel eens. Terwijl Jessy ze met tegenzin uit handen gaf, haalde Sofie haar schouders op als ik vroeg 'mag ik?' 'Hein is kontgek', stond er dan bijvoorbeeld. Of: 'Joep heeft een snotlul.' Beide meisjes liepen rood aan als ik het las en het briefje met een knipoog teruggaf. 'Niet verder vertellen hoor!' waarschuwde een van de twee me dan nog.

De Zichtbaren voelden zichzelf ver verheven boven het gegiechel van deze meisjes. Zij lachten ook veel om seks, maar dan om er de draak mee te steken, niet omdat zij een woord op zichzelf grappig vonden. En als zij wel lachten omdat ze iets gek vonden, spraken de andere Zichtbaren bestraffende woorden. Zo maakte Stanley vaak neukbewegingen in de klas. 'Dat doe jij ook hè?' vroeg hij dan uitdagend aan mij. 'Anders was Daniël [mijn zoontje, S.K.] er toch niet, sufferd!' riep Jacob dan. Hierop staakte Stanley dan onmiddellijk, beschaamd of betrapt leek het, zijn toneelstukje. De Professoren gaven onderling commentaar: 'Stanley is gewoon oversekt,' zei Sara dan terwijl ze een vies gezicht trok. 'Hij is kinderachtig,' beaamde Marion.

Er ging geen dag voorbij, of de kinderen trokken het thema seksualiteit uit de kast. Op een dag trof ik Bernadette in een verstopt hoekje van het schoolplein samen met Sofie en Jennifer aan, met in haar hand een kleine zakcomputer. Ze giechelden toen ik bij ze ging staan. Bernadette typte sekswoorden in. Jennifer bleek een seksboekje dat bij een tijdschrift hoorde bij zich te hebben. Ze had het eigenlijk weg moeten gooien van haar ouders, maar had het stiekem bewaard. Ze overhoorden elkaar. 'Wat is pijpen Sofie?' 'Ik weet het,' antwoordde Jennifer in haar plaats, 'aan een pik zuigen.' Zo gingen ze een tijdje door. 'Er was ook nog een woord met een q,' wist Bernadette opeens, 'wacht even.' Ze typte een woord in haar zakcomputer. Toen ze klaar was lazen we 'quarantaine'. De twee andere meisjes trokken een ik-heb-geen-idee-gezicht en keken wat ongemakkelijk toen ik lachte. 'Nee, nee,' haastte Bernadette zich, 'het was wat anders. Ik zoek het thuis wel op.'

Het gedrag van jongens (maar niet dat van Jacob) werd al snel afgedaan als 'oversekt' en daarmee was de kous af. Meer commentaar wekte Valerie met haar hoge hakken en korte rokken. Maar het verschil met de jongens was, dat zijzelf seksualiteit uitstraalde, terwijl de jongens alleen grappen en grolen en over hun toeren raakten van de gedachte aan seks. Zelf waren zij jongens die net zo verlegen waren als ze een verliefdheid hadden opgevat als andere kinderen van hun leeftijd voor wie seks nog geen rode oortjes betekende. Valerie belichaamde de seksualiteit zelf. En daarover raakten de kinderen tegelijk opgewonden en verward, nieuwsgierig en geïrriteerd. Zij wilden

eigenlijk al grappend alle geheimen van seksualiteit ontdekken: zij kladden agenda's vol met blote borsten, piemels en schaamhaar; zij schreven briefjes met de vragen als 'wie is de geilste?: Frits, Jacob, Peter'; zij lazen elkaar giechelend en stiekem de vragen over vrijen uit de *Break Out* voor.¹¹ Maar anders dan een agenda of een briefje kon Valerie niet naar wens worden dichtgeslagen of weggegooid. Ze was aldoor aanwezig, als een dwingend voorbeeld van wat seksualiteit betekende. De kinderen ervoeren Valerie als bedreigend, omdat ze een duidelijke seksuele rol gekozen had, omdat ze die rol droeg als een jurk. Maar zij, haar klasgenoten, wilden die jurk, die zij puberteit noemden, niet aan. Nog niet. Seksualiteit werd als onderwerp gewaardeerd als er de draak mee werd gestoken, als iemand weliswaar het bestaan ervan erkende maar het niet verhief tot de kern van een rol.

Een te weinig speelse benadering van het thema seksualiteit werd door de Zichtbaren kinderachtig gevonden, maar te speelse opmerkingen ook. De Zichtbaren vonden duidelijk dat seksualiteit een onderdeel van het dagelijkse leven was; een natuurlijk aspect van het puber en volwassen leven wel te verstaan. Seksualiteit die te ernstig werd genomen, ging voorbij aan hoe de kinderen het spel zagen: als onderdeel, niet als hoofdzaak. Maar voor de Rustigen ging zelfs het grappen en grollen te ver. Ze wilden, zeiden ze keer op keer, nog 'gewoon kinderen' zijn. Onder de preoccupatie met seksualiteit ging precies deze worsteling schuil: de worsteling met de grenzen tussen kind, puber en volwassenen.

Van kinderen en pubers

Het is niets nieuws dat de overgang van kind naar puber gepaard gaat met worstelingen over seksualiteit. Freud (de 'ontdekker' van de kinderlijke seksualiteit) stelde dat na de latentiefase, waarin seksualiteit een sluimerend bestaan leidt, kinderen in de puberteit hun impulsen niet meer op hun ouders richten maar op leeftijdgenoten. Dit losmaken van de ouders is de opdracht van de puberteit, stelt Freud. Het worstelen met het thema seksualiteit is naar

---

¹¹ Het effect van de openheid over het thema seksualiteit, er openlijk de draak mee steken, de dingen bij hun naam noemen, was dat andere kinderen de betekenis van allerlei woorden leerden. Door met de *Break Out* te zwaaien, hardop in de klas brieven hieruit voor te lezen en er de draak mee te steken, leerden andere kinderen wat beflapjes waren, wat pijpen was en wat standje 69.

mijn idee niet de enige maar wel één van de manieren waarop dit losmakingsproces plaatsvindt: het is een zoektocht naar een rol als meisje, jongen, vrouw, man. In die zin gebruik ik seksualiteit als ‘betrekking hebbend op het geslacht’, sekserollen dus. Maar in dit worstelen speelt ook de zoektocht naar wat seks is, wie wat wanneer doet en hoe, en betekent de term dus ook ‘betrekking hebbend op seks’. In deze zoektocht worden kinderen ‘geholpen’ door bestaande, vaak tegenstrijdige, opvattingen hierover. Naar mijn idee hadden de kinderen deze veelal impliciete opvattingen en boodschappen al overgenomen, en bestaat de worsteling uit het eigen (het ‘van mij’) maken ervan.

In alle verhalen duikt dan ook niet voor niets telkens één woord, één beschuldiging op: kinderachtig. Of het nou gaat over seksualiteit, over jongens en meisjes of over schaamte. De jongens deelden de meisjes op in pubers en meisjes: in volwassenen en kinderachtigen. De meisjes vonden de meeste jongens kinderachtig. Maar wat de een kinderachtig achtte, bleek voor de ander gewoon bij het kind-zijn te horen. Verweven in de stroom van alledaagse gebeurtenissen lagen de kinderen met elkaar overhoop over de vraag wat kind-zijn precies inhield, wanneer het was afgelopen, en wat er dan veranderde.

‘Die andere klas hè,’ zei Mirthe een keer, ‘daar zitten allemaal zulke kinderachtige kinderen in, dat geloof je gewoon niet. Moet je nou kijken hoe die meisjes eruitzien! Ze lijken ook allemaal een stuk kleiner dan ons!’ ‘Hugo is anders niet zo kinderachtig hoor!’ verdedigde Marion, ‘en Carrie vind ik heel aardig. Feline en Yasmine ook trouwens!’ ‘Maar toch...’ wierp Mirthe tegen. ‘Ja ze doen wel allemaal van die hele kinderachtige spelletjes,’ bedacht Marion, ‘ze spelen nog met barbies en zo.’ ‘Dat bedoel ik nou,’ zei Mirthe.

De Zichtbaren wilden geen kind meer zijn maar puber. Ze speelden niet meer met barbies (voor de meisjes het icoon van kind-zijn); ze giechelden niet meer om sekswoorden zoals kinderen; ze wisten de betekenissen van pijpen en beffen, maakten er grapjes over, maar vonden seks op zichzelf een ‘normaal’ gegeven. De meisjes vertelden elkaar hun verliefdheden, maar waren hierin niet zo open als Valerie. ‘Valerie gaat haar gang maar!’ zei Jante over Valeries openlijke gezwijmel over een jongen. ‘Ik doe daar niet aan mee. Ik ben gewoon twaalf.’ De zichtbaren zaten op school (toen het nog mocht) en thuis stiekem te *chatten* op het internet. Sommigen maakten zelfs afspraakjes met hun *chatmaatjes*. ‘Daar kun je tenminste gewoon praten met jongens die geen baby’s zijn,’ legde Rama uit. De Rustigen die al snel hoogte kregen van deze afspraakjes schudden hun hoofd, vonden het gevaarlijk en belachelijk. Zijzelf spraken een tijd af met een paar kinderen uit hun groep en chatten dan vanuit hun eigen huis met elkaar. Dit vonden de Zichtbaren dan weer ontzettend kinderachtig. Ook de Rustigen waren verdeeld over wat kinderachtig was en wat niet.

De rustige Simon bijvoorbeeld, vond al dat wilde gedoe juist kinderachtig. 'Ik snap gewoon niet waarom iedereen elkaar stompt en schopt en zo wild doet,' zei Simon. 'Ik vind dat allemaal zo kinderachtig.'

De kinderen hielden zich dus voortdurend bezig met de vragen: wat is een kind? Wat is een puber? En wat is volwassenheid? En: wanneer maken wij de overstap van kind naar puber? Vooral over dit laatste heerste geen consensus, maar openlijk vochten zij deze vragen niet uit. De botsingen vonden plaats in de vorm van het voortdurende beoordelen van andermans gedrag; in de vorm van zacht gefluisterd commentaar; in de vorm van juist benadrukken wat en wie wel goed was; in de vorm van briefjes en ranglijsten; in de vorm van blikken, lachen of negeren.

Behalve een zeker verlangen naar de puberteit, heerste er ook angst, zoals valt af te lezen uit de niet aflatende stroom van commentaar op en het voortdurend in de gaten houden van Valerie. Die angst was er niet zozeer in gelegen dat Valerie seksualiteit belichaamde, maar in alle waarschuwingen die hen vanuit de volwassenenwereld en de media werden toegeroepen. Een al te veel benadrukken van lichamelijke vrouwelijke vormen leidt tot rampen, zo luidt de waarschuwing, tot verkrachting of tot een verkeerde reputatie (Eder 1995).

Anderzijds toont de dagelijks klinkende beschuldiging 'kinderachtig' dat zij juist aan het begin stonden van een nieuwe tijd: dat zij bezig waren de basisschool vaarwel te zeggen, een tijd af te sluiten en de school als pubers te verlaten. Het laatste jaar van de basisschool hield ook een afscheid van hun kindertijd in. Een afscheid waar ze naar uitkeken, maar ook bang voor waren. Toen we op een ochtend naar een muziekkuitvoering van een middelbare school in de buurt gingen, raakten de meeste kinderen wat zenuwachtig. 'Jezus wat zijn die kinderen groot,' zei Jacob, 'ik ben echt een ukkie.' En Mirthe kreunde: 'Ooo, wat afschuwelijk eng, straks loop ik hiertussen als kleintje en dan zeggen ze de hele dag brugpieper tegen je, dan schaam ik me dood!' 'Ze vinden zichzelf wel heel stoer,' huiverde Chris. 'Iedereen rookt!' verbaasde Rama zich. 'Ik heb er zo'n zin in!' riep Valerie tussen alle ontzetting door, 'ik kan echt niet wachten. Liever vandaag dan morgen!'

Maar bovenal lees ik in het voortdurend benoemen van grenzen tussen wat een kind is en wat een puber, een poging om dat wat als onafwendbaar wordt voorgesteld (De Puberteit) beheersbaar te maken. Stel je voor (of: herinner je) de aankondiging van De Puberteit. Volwassenen, oudere broers of zussen, klasgenoten, boeken, tijdschriften en televisie riepen 'wacht maar, nog even en dan...!' Zij stelden de puberteit als onontkoombaar voor. Of de kinderen nou wilden of niet: zij stond voor de deur, of was al binnen. Zij hadden hierop geen invloed. Vandaar de angst. Sommigen ontkenden elke verwijzing, keerden zich

af, hielden zich afzijdig. Anderen duwden de naderende veranderingen voor zich uit, besloten dat ze pas als veertienjarigen de deur zouden openhouden. Weer anderen trokken de puberteit naar binnen. Hoe het ook zij, de desinteresse, fascinatie of verwachting wijzen allemaal op een pogen *zelf* controle te krijgen over het verloop van hun leven.

Het verlaten van de kindertijd

Hun leven lang krijgen kinderen uit allerlei richtingen te horen hoe zij kind dienen te zijn. Als zij zich in de ogen van volwassenen 'te vroeg' bezighouden met bepaalde vragen, dan heten ze 'vroegrijp', 'wijs' of 'ouwelijk'. Als zij volgens volwassenen 'te laat' zijn in hun ontwikkeling heten ze 'kinderlijk', 'langzaam'. Onder andere via het commentaar van volwassenen op hun gedrag of het gedrag van anderen, komen kinderen te weten wat er van hen verwacht wordt, hoe zij kind moeten zijn, hoe puber. In dialoog met deze (vaak tegenstrijdige) verwachtingen creëren kinderen hun eigen kindertijd.

Door middel van het commentaar op de personages in hun klas, probeerden de kinderen zowel hun eigen plek in de groep te bepalen als hun individuele plek in de grotere wereld. Zij rangschikten en ordenden en leken voortdurend bezig met het uitstippelen van de te bewandelen weg naar de puber-tijd. Een van de zwijgende verhalen waarschuwt voor seksualiteit: te veel ervan leidt tot ziektes, prostitutie, verkrachting, zelfverlies. De volwassenen in de omgeving van de kinderen huiverden licht bij de *Spice Girls*, zoals ouders een paar jaar daarvoor hadden gehuiverd bij Madonna. Spelen met seksualiteit wordt gevaarlijk geacht en vooral: zo onkinderlijk.

Het volgende tafereel vormt een goed voorbeeld van een huiverende reactie van volwassenen op deze kinderen en seksualiteit. In het eindtoneelstuk dat over de afgelopen eeuw ging en waarvoor de kinderen zelf thema's hadden bedacht, speelde Carlijn Monica Lewinsky. In haar eerste scène voert zij Bill Clinton (gespeeld door een jongen uit de parallelklas) mee naar een apart kamertje (een kamerscherm op het toneel) om daar met veel kabaal een gemeenschap ten gehore te geven. Even later kruipt zij onder de tafel waar Clinton over zijn affaire met haar wordt verhoord en doet alsof ze hem pijpt. Als zij weer onder de tafel vandaan te voorschijn komt op haar hoge hakken en met een diep decolleté neemt zij uitgebreid de tijd om met een schaamteloze en uitdagende blik en houding haar lippen af te vegen, waardoor de lippenstift op haar wangen belandt.

Tijdens de repetities voor deze opvoering raakten de volwassen toeschouwers gegeneerd. De twee juffen van de klas vonden het verschrikkelijk. 'Ik vind dit dus niet kunnen. Ik vind het niet leuk en niet grappig,' zei Mieke. 'Dit past toch niet? Ze weet niet wat ze doet! Ze weet niet eens wat ze doet!' Maar de schok voor de juffen bestond er vooral uit dat Carlijn blijkbaar precies wist wat ze deed. Dat Carlijn een uitgebreid idee had over wat Clinton en Monica hadden uitgehaald in het Witte Huis. Sterker nog, dat ze het precies wist en schijnbaar zonder gêne precies dat durfde te laten zien wat er gebeurd was!; dat dit Rustige meisje, dat in het dagelijkse leven haar seksualiteit niet uitspeelde, met ongekende lef haar rol tot in het laatste detail uitvoerde.¹²

Terwijl de volwassenen hopen dat de kinderen onschuldig blijven en nog niet geïnteresseerd raken in de volwassen vormen van seksualiteit, wordt om hen heen zelfs een kopje koffie in de reclame geseks- en gesensualiseerd. Overal krijgt de seksualiteit van de muren, van de trams, van de popgroepen, van de tijdschriften, van de televisie. Zoals ik heb laten zien waren de kinderen hier niet blind voor. De jongen met half ontblote borstkas die ons vanaf een poster op een tramhalte recht in de ogen keek, ontlokte bij Carlijn een hijgend: 'O Danny, O Danny.' Om maar één van de talloze reacties op de seksualiteit om hen heen in herinnering te roepen.

Het is waarschijnlijk dat de nadruk die deze kinderen op seksualiteit legden ook te maken heeft met hun achtergrond: alle kinderen komen uit een stedelijke hoge middenklasse omgeving. In de stad schreeuwt de seksualiteit van de reclameborden, de trams, de bussen, de winkels. Alle mogelijke combinaties in kleding lopen, rennen en *skeeleren* over de straten, door de parken, langs de terrassen. Het merendeel van de kinderen had een eigen kamer, waar vaak een eigen televisie stond en/of een computer, waardoor de toegang tot deze media extra eenvoudig was. Bovendien hadden de meeste huishoudens een video-

---

12 Niet alleen de opwinding over seksualiteit van de kinderen ging de leerkrachten te ver, ook hun 'opstandige, puberale gedrag', zoals ze het noemden, baarde hun zorgen. De juffen riepen de hulp van de directeur in. Hij hield een preek. 'Een aantal van jullie,' zei hij, 'zijn al pubers. Jullie lichamen zijn aan het veranderen,' – hierbij maakte hij twee heuvels op zijn borstkas –, 'en dat leidt tot allemaal opwinding en lastig gedrag. Maar er zitten ook kinderen in deze klas, die nog niet toe zijn aan wat jullie allemaal zo leuk vinden. Ik vraag jullie begrip hiervoor. Zij hebben ook recht op aandacht. En als jullie zo lastig zijn, dan verpesten jullie het voor de anderen.' Enerzijds stelde hij de puberteit als iets onontkoombaars voor, anderzijds vroeg hij de kinderen de onontkoombaarheid uit te stellen, of er controle over te krijgen.

recorder en huurden de kinderen om de hoek de films die ze in de bioscoop niet mochten zien. En op weg naar school kwamen veel kinderen langs een tijdschriftenwinkel waarin de tienertijdschriften ter inzage lagen. Kortom, deze groep kinderen had vele mogelijkheden om seksualiteit als thema op te pikken, en zelfs, zou men kunnen stellen, bijna geen mogelijkheid om eraan te ontsnappen. Deze hoeveelheid aan informatie vergemakkelijkt identificatie met 'grote mensen', met 'geseksualiseerde' volwassenen. Bovendien lag de nadruk in deze moderne huishoudens op het mondig, weerbaar en zelfbewust maken van de kinderen. De kinderen werden aangespoord hun eigen gedachten te formuleren, hun eigen reacties op de omgeving kenbaar te maken en erover te praten met hun ouders of andere volwassenen. Tegelijkertijd klinken uit dezelfde media, dezelfde opvoeders de waarschuwingen omtrent seksualiteit en zien zij met lede ogen angstig aan hoeveel hun kinderen van seks weten, hoe zelfbewust ze zijn, hoe mondig.

Echter, de kinderen pikten het thema seksualiteit naar mijn idee niet alléén op omdat het toevallig voor hun voeten kwam of aan hen opgedrongen werd. Ze maakten het ook zelf belangrijk omdat ze vonden dat ze 'eraan toe waren', omdat ze hun kindertijd vaarwel wilden zeggen en tot de wereld van pubers wilden toetreden (en natuurlijk: dat seksualiteit een belangrijk thema voor pubers hoort te zijn, is onderdeel van een vertoog). Ieder kind voor zichzelf zocht uit op welke manier hij of zij het onderwerp een plek zou geven. Daarbij namen ze elkaar als voorbeeld om te volgen of om zich tegen af te zetten, om te bewonderen op afstand of voor te huiveren vanuit de verte. De ene jongen gebruikte de machorol om uitdrukking te geven aan zijn opwindning over mooie meisjes, de ander stelde zichzelf de vervulling van zijn dromen over meisjes in het vooruitzicht: later, als hij groter was, op de middelbare school.¹³

---

13 De mogelijke seksuele rollen voor jongens zijn minder duidelijk: agressief versierend (macho) en passief bewonderend. Ik neem aan dat dit ook komt omdat de jongens kleiner waren, lichamelijk kleiner, dan de meisjes maar ook sociaal kleiner, afgezien van een enkele uitzondering. De meeste meisjes in de klas zagen in hun mannelijke klasgenoten geen kandidaten voor verliefdheid: te kinderachtig. Zij fantaseerden over veertienjarige jongens en een aantal van hen probeerde ook met die leeftijdscategorie in aanraking te komen. Een derde reden voor de minder duidelijke rollen voor jongens, moet denk ik bij mijzelf gezocht worden: mijn toegang tot de jongens was vele malen moeilijker dan die tot de meisjes. Eigenlijk zelfs bijna onmogelijk. Het hoe en waarom hiervan komt in mijn dissertatie uitgebreid aan de orde. Een vierde reden voor een geringere duidelijkheid over de

Weer een ander verklaarde de meisjes uit zijn klas voor afschuwelijke wichten en verborg zijn interesse voor wat hij zag, misschien uit angst zelf afgewezen te worden. De ene grapte en grolde en wist niet hoe snel hij weg moest rennen wanneer seksualiteit serieus besproken werd, terwijl de ander de grappen wilde overslaan en kinderachtig achtte.

Het ene meisje vond in Girl Power een rol waarin ze zich kon af zetten tegen de opdringerige seksualiteit in haar omgeving, terwijl het andere Girl Power gebruikte om de macht over haar eigen leven mee te herwinnen. Sommige meisjes hanteerden seksualiteit door middel van woordgrapjes en giechelen, waarmee ze uitdrukten dat ze weliswaar verlangden maar zichzelf nog niet als serieuze kandidaten zagen. Een ander meisje gebruikte grove seksgrappen als manier om te schoppen tegen alles wat netjes was, tegen een moraal waardoor zijzelf in de steek was gelaten. Zij wilde de wereld choqueren en maakte gebruik van de heersende opvatting van volwassenen die stelt dat twaalfjarigen klein en onschuldig horen te zijn en seksueel onwetend en nog moeten denken dat 'pijpen' broekspijpen zijn.

Literatuur

- Adler, Patricia A. & Peter Adler (1998) *Peer Power: Preadolescent Culture and Identity*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Brinkgreve, Christien e.a (red.) (1994) *Overdragen en eigen maken: over sociale erfenissen*, Groningen: Wolters Noordhoff.
- Budgeon, Shelly (1998) "'I'll tell you what I really, Really want": girl power and self-identity in Britain', in Sherrie A. Inness (ed.), *Millennium Girls. Today's girls around the World*, pp. 115-145, Boston: Rowmann & Littlefield.
- Eder, Donna (1995) *School Talk. Gender And Adolescent Culture*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Hey, Valerie (1997) *The Company She Keeps. An Ethnography of Girls' Friendship*, Buckingham: Open University Press.
- Kuik, Suzanne (1996) *'Mag ik op je rug?' Van de kinderen en hun dagen met vriendschap en ruzie*, Amsterdam: Spinhuis.
- Lemish, Dafna (1998) 'Spice Girl's talk: a case study in the development of gendered identity', in Sherrie A. Inness (ed.), *Millennium Girls. Today's Girls around the World*, pp. 145-69, Boston: Rowmann & Littlefield.

---

jongens, is dat zij in de minderheid waren: elf jongens en negentien meisjes. Mede daardoor domineren de meisjes wellicht in mijn verhaal.

- Mann, Chris (1996) 'Girls' own story: the search for a sexual identity in times of family change', in Janet Holland & Lisa Adkins (eds.), *Sex, Sensibility and the Gendered Body*, pp. 78-97, London: Macmillan Press.
- Schofield, Janet (1982) *Black and White in School. Trust, Tension, or Tolerance?* Washington DC.: Praeger.
- Thorne, Barrie (1993) *Gender Play. Girls and Boys in school*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Waal, Mieke de (1989) *Meisjes: een wereld apart. Een etnografie van meisjes op de middelbare school*, Amsterdam: Boom.
- Walkerdine, V. (1990) *Schoolgirl Fictions*, New York: Verso.
- Wolf, Naomi (1991) *De zoete leugen of de mythe van de schoonheid*, Amsterdam: Amber.